

ELBEK – MASALNAVIS

Gulshoda Butunboyeva,

GulDU Adabiyotshunoslik yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: prof.

O.Fayzullayeva

Annotatsiya

Mazkur maqolada jadid ijodkorlaridan biri bo‘lgan Elbekning masalnavislik mahorati xususida so‘z yuritilgan. Shunindek, Elbek yaratgan masallarning badiiy xususiyatlari, ularning mazmun-mohiyatiga ham qisman bo‘lsa-da e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: masalnavislik, lirik kompozitsiya, masal tabiati, masal qahramonlari, tavsiflanayotgan joy va makon, badiiy komponentlar tizimi, badiiy g‘oya va h.k

ELBEK – PARABLE WRITER

Gulshoda Butunboyeva,

GulSU 1st year master's student in Literary Studies

Scientific supervisor: Prof. O. Fayzullayeva

Abstract

This article discusses the fable writing skills of Elbek, one of the creators of the new era. In addition, the artistic features of the fables created by Elbek, as well as their content and essence, are also partially paid attention to.

Keywords: fable writing, lyrical composition, nature of the fable, heroes of the fable, the place and space being described, the system of artistic components, artistic idea, etc.

Elbek – Mashriq Yunusov 1898-yil Toshkent viloyati Bo‘stonliq tumanining Xumson qishlog‘ida kambag‘al dehqon oilasida dunyoga kelgan. Oilaviy sharoiti og‘ir bo‘lgan Elbek hamda uning qolgan 5 qondoshi ish qidirib turli shahar va qishloqlarga ketadi. Yozuvchi o‘zining sarson-sargardonlikda o‘tgan yoshlik yillarini, og‘ir hayotini shunday ifodalaydi:

Qarol bo‘lib ishladim,

Bit burda non tishladim.

Turmushim kun-kun og‘ir,

Bo‘ldi, yiqildim axir.

Keksa qari otamni

Mungli boyqish onamni

O‘z holiga tashladim.

Shaharga yo‘l boshladim.

Biroq qorin to‘yg‘izish,

Bundan ham og‘ir bo‘ldi.

Kimsalarga sarg‘ayib,

Guldek yuzlarim so‘ldi.

Ammo shunday qiyinchiliklarga bardosh bera oldi, savod chiqardi, Fitratning shogirdiga aylandi, Cho‘lpon she‘rlariga ergashib ijod qildi.

Elbekning ijodi Haydarali Uzoqov, Nurmuhammad Qobulov, Salohiddin Mamajanov, Sherali Turdiyev, Rahmatilla Inog‘omov, Tohir Qahhor, Siddiq Asqarov, Abul Bozorov, Ahmad Aliyev, G‘afurjon Mahmudov, Jo‘ra Xudoyberdiyev, Hilola Zoirova, Gulchehra Aliyev, Ibrohim Rahim, Ashurali Zohiriy, Ulug‘bek Dolimov va boshqa tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan.

Tarixshunos Haydarali Uzoqov Elbekning “Momaguldurak” to‘plamini 1993-yilda, “Tanlangan asarlar”ni 1989-yilda chop ettirdi. Folklorshunos Ulug‘bek Amonov “Armug‘on yolqinlar” to‘plamini 2017-yilda nashr ettirdi.

“Armug‘on yolqinlar” to‘plamida Elbekning 2ta to‘plami 1921-yildagi “Armug‘on” va 1925-yilda nashr qilingan “Yolqinlar” to‘plami arab yozuvidan amaldagi yozuvga tabdil qilinib tahlil qilingan. Elbekning dastlabki to‘plami “Armug‘on”dagi masallar bolalar uchun yaratilgan, bolalarni yaxshilik bilan yomonlikni ajratishga, aql, odob-axloq bilan ish yuritishga qaratilgani bilan diqqatga sazovordir. To‘plamga 17ta she‘r kiritilib ular o‘z ruhiga ko‘ra masallar sanaladi. Ular quyidagilar: “Bir ikki so‘z”, “Qaysi biri bo‘ri?!””, “Kuchsizlar dunyosi”, “Sichqonlar kengashi”, “Quyruqsiz maymun”, “Maymunning qoziligi”, “Jinning olov yoqishi”, “Chol bilan kampir”, “Kim aldanchi?”, “Kampirning tovuqlari”, “Ikki tulki”, “Itlarning o‘rtoqligi”, “Olaqarg‘a bilan qurbaqa”, “Qo‘ychi bilan bo‘ri”, “Kemachi bilan Hakim”, “Ongli eshak”, “Sichqonning qiz uzatishi”.

Elbek ham:

Ishlamasdan oziq topish,

Baxtli bo‘lish,

Bizcha, tubanlikdir,

Undan yaxshi o‘lish!..

- deya xalqni ezgulikka, mehnatsevarlikka undagan jadid adiblarimizdan biridir. Tarixshunos Haydarali Uzoqov adib ijodining qirralari xususida gapirar ekan, uning birinchi o‘zbek masalnavisi ekanligini o‘sha davrning yetuk adabiyotshunosi A.Sa‘diy mulohazalari bilan tasdiqlaydi: “Masalchilikni Elbek boshlab berdi. Tarjima yo‘li bilan emas, balki masalchilikni tug‘dirish yo‘lini tutdi. Hali bu yo‘lda undan boshqa odam ko‘rinmagan”. Darhaqiqat, Elbek o‘sha davrning ilk masalnavisi edi. Uning barcha

masallari o‘quvchiga nimadir o‘rgatadi, nimadir uqtiradi. Shunday masallaridan biri bu “Olaqarg‘a bilan qurbaqa”. Masal qahramonlari sarlavhadan bizga ma‘lum bo‘ladi.

Olaqarg‘a bir kun ko‘ldan qurbaqani,

Tutib ketdi, yemak uchun suyunib uni.

Borib qo‘ndi bir bog‘chaning butog‘iga,

Boqibgina qurbaqaning har yog‘iga.

Demak, olaqarg‘a bechora, sho‘rtumshuq qurbaqani tutib olibdi. O‘lishiga aql-u farosati yetgan qurbaqajon ziyorlik qilib, tadbirkorlik yo‘lini qilibdi.

Dedi: Ey barcha qushning sen go‘zali,

Dunyoda ko‘rmasdim men sendayin qushni.

Qani, bir oz sayrab bergil, men eshitay,

Borliq tovshi bilan og‘zin katta ochdi,

Qurbaqa ham yerga tushib sekin qochdi.

Ko‘rinib turganidek, yozuvchi kitobxonga topqir bo‘lish har qanday vaziyatdan chiqib keta olish ekanligini isbotlagan.

Elbekning “Kemachi ila Hakim” masali ham alohida e‘tiborga loyiq. Masal qahramonlaridan bir zo‘r hakim yer yuzini aylanish maqsadida yo‘lga otlandi. Bir kemaga o‘tirib, kemachi bilan so‘zlashib borayotgan edi:

... Eng so‘nggida so‘z “o‘qush”ga kelib yetgan:

O‘quv – yozuv bilasizmi, ey o‘rtog‘im,

O‘qimag‘anning holi yomon, bizga ma'lum.

O‘qib-o‘rganish haqida gap ketayotgan mahal, dengiz to‘lqinlari kemani to‘ntairishiga oz qoldi:

Kemachi hakim tomon boqib, dedi:

Dengizda suzishni hech bilasizmi,

Dengizda suzishni hech bilmayman.

Yo‘qsa ketmish bor umringiz bo‘sh-bo‘shga,

Rozi bo‘ling siz ham endi bo‘lar ishga.

Qissadan hissa shuki, har doim ham bilimli donishmand bo‘lish insonga qo‘l kelavermaydi, shuning uchun borliqda duch kelishimiz mumkin bo‘lgan xavf-xatarlarning ehtiyot choralarini ko‘rib qo‘ymoqlik hech zarar qilmaydi. But haqida o‘ylab ko‘rmagan zo‘r hakim suzishni bilmaganligi sababli dengiz to‘lqinlari oldida chorasiz qoldi.

Bolalar ruhiyatini qalbdan his qila olgan yozuvchining xalq og‘zaki ijodiga xos motivni zamonaviy talqinda ifodalay olgan yana bir masali – “Sichqonxonning qiz uzatishi”.

Asar markazida sichqonlar oilasi va ularning qiz uzatish sahnasi turadi. Sichqonxon o‘z suluv qizini dunyodagi eng qo‘qmas, kuchli, kelishgan tadbirli bir yigitga

uzatmoqchi bo‘ladi. Ular ushbu niyatda ko‘pchilikning huzurida bo‘lishadi. Dastlab Quyoshga murojaat qilishadi:

Yolg‘iz sizmish bu dunyoda

Oshiqlardan kuchlilikda bittagina.

Quyosh:

Men kuchsizman, ko‘kda bo‘lgan bu bulutdan,

Oldim to‘ssa qutulolmam hech undan.

Shundan so‘ng ular Bulutga borishadi, Bulut esa Shamolni kuchli deb ko‘rsatadi, Shamol esa Tog‘ni...

Biroq yakunda Tog‘:

Qayda menda topilsun kuch,

Sirtim butun bo‘lg‘an bilan ichimdur puch,

Chunki mening ichimni bir yigit sichqon.

Ko‘pdan beri kovlab katta uya qurgan.

Kovlay bersa, ul har kuni agar shunday,

Tez kun ichida yurolmayin yiqilaman.

Masal so‘nggida Sichqonxon qizini o‘sha o‘z turiga mos sichqon yigitga uzatadi. Ushbu masalda chuqur ramziy ma‘no yotadi. Asarda hayotiy haqiqat har kim o‘z turiga munosib bilan hayot qurishi lozimligi haqida ibratli g‘oya ilgari suriladi. Masal orqali yozuvchi me‘yor va mantiqqa asoslangan tanlov muhimligini uqtiradi.

Xulosalaganda, Elbek masallarida ramziy ifoda, badiiy vositalarning sodda, ammo chuqur ma‘noli qo‘llanilishi orqali yuksak axloqiy-falsafiy g‘oyalari ilgari suriladi. Bu masallar o‘quvchini teran fikrlashga, tadbirli bo‘lishga, o‘zlikni anglashiga o‘rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliyev A. Elbek va davr adabiy jarayoni. // “O‘zbekiston san‘ati” gazetasi, 1989.
2. Amonov U. S. Armug‘on yo‘lqinlar. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.
3. Elbek. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 1999.
4. Fayzullayeva, O. (2022). General Typological Characteristics Of Lyric Cycles. *Science and innovation*, 1(B5), 231-236.
5. Fayzullayeva, O. (2024). THE ISSUE OF FORM AND CONTENT IN LYRIC CYCLES. *Уевразийский журнал технологий и инноваций*, 2(1), 55-60.
6. Fayzullayeva, O. X. (2020). Diversity in writing Uzbek sonnets. *Theoretical&Applied Science*, (4), 627-633.
7. Mamatkulov, M., & Fayzullayeva, O. (2024). Expression Of Symbols And Allegorical Images In Lyric Cycles. *Modern Science and Research*, 3(1), 1-7.
8. Qobulov N. Elbek. – Toshkent: Fan, 1988.
9. Saylanma / Elbek. Nashrga tayyorlovchi Muslimbek Alijonov. – Tashkent: Zabarjad media, 2025.
10. Xolbekovna, F. O. (2021). Poetics of Uzbek Cycle Sonnets. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(6), 394-402.